

ЛУГІНА Олена Віталіївна,

кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри дошкільної освіти

Черкаського національного університету імені
Богдана Хмельницького

ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО СІМ'Ю У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті висвітлено особливості сприйняття сім'ї дітьми старшого дошкільного віку; досліджено образ сім'ї в малюнках; схарактеризовано рекомендації для батьків щодо ефективного спілкування з дітьми.

Ключові слова: образ сім'ї, сімейне виховання, ефективне спілкування, тест «Кінетичний малюнок сім'ї (ВРХ)», індивідуальність, розвиток.

Постановка проблеми. Актуальність теми полягає у тому, що виховання дитини – справа надзвичайно важлива і складна, що займає окрему галузь нашого життя. Діти – це майбутні громадяни нашої країни, які творитимуть історію всього людства, тому проблема сімейного виховання сьогодні є найголовнішою.

Виховання та психологічний клімат у сім'ї відіграють вирішальну роль у формуванні особистості. Сім'я, в якій народжується дитина, безпосередньо впливає на її переконання і взаємини, а також на подальше набуття нею життєвого досвіду, на фізичний, когнітивний, емоційний і соціальний розвиток. Сім'я є центром розвитку дитини та виступає важливим чинником у формуванні її особистості, а характеристика дитячо-батьківських відносин дозволяє виявити специфіку сімейного виховання.

Порушена нами проблема була предметом часткового обговорення у науковій літературі таких педагогів як А. Болдуїн, О. Бондарчук, Т. Григорчук, Я. Коменський, Н. Кононенко, Б. Кочубей, Е. Личко, Т. Лідз, М. Лісіна, А. Макаренко, Й. Песталоцці, Т. Поніманська, Ж. Руссо, В. Сатир, М. Стельмахович, В. Сухослинський, К. Ушинський, В. Хільковець, П. Щербань та ін.

Мета – охарактеризувати теоретичні основи сімейного виховання та провести експериментальне дослідження щодо формування образу сім'ї у старших дошкільників.

Досягнення поставлених питань передбачає вирішення таких завдань: виокремити основні характеристики поняття «сім'я»; обґрунтувати проблему сімейного виховання шляхом використання психолого-педагогічної літератури; визначити особливості сприйняття сім'ї старшими дошкільниками; провести експериментальне дослідження щодо формування образу сім'ї у старших дошкільників; розробити рекомендації для батьків щодо ефективного спілкування з дітьми.

Методологічною основою дослідження є аналіз, порівняння, синтез, систематизація і узагальнення, анкетування, опитування, спостереження.

Виклад основного матеріалу. Особистість дитини, її самосвідомість і самовідчуття фактично формується у дошкільному дитинстві. Ці процеси визначаються загальним психічним розвитком, формуванням нової системи психічних функцій, де важливе місце посідають мислення та пам'ять дитини. Як наслідок вона не лише орієнтується, і діє в рамках конкретних миттєвих стимулів, але й здатна встановлювати зв'язки між загальними поняттями й уявленнями. Мислення дитини переходить від наочно-дієвого до наочно-образного. Здійснюється перехід до нових типів діяльності – ігровий, образотворчий, конструктивний [1, с. 19].

З розвитком процесу мислення нерозривно пов'язаний розвиток мови. У дошкільному віці функція мови полягає в збагаченні словникового запасу. Дитина може прокоментувати конкретну подію, замислитися, і поміркувати про природу, інших людей, саму себе і своє місце у світі [2, с. 46].

Зростає і роль дорослого протягом всього розвитку дитини. За допомогою сім'ї дитина

знайомиться з навколишнім світом, вперше чує людську мову, опановує предмети і знаряддя своєї діяльності, а надалі їй усвідомлює складну систему людських взаємин. Те, що дитина в дитячі роки здобуває в сім'ї, вона зберігає протягом усього подальшого життя.

Дитина дошкільного віку схильна об'єднувати явища, не звертаючи уваги на наявність або відсутність реального зв'язку між ними. Вона це робить на основі зовнішньої схожості, присутності аналогічної деталі, збігу в часі. Дитина, наприклад, думає, що дві події, що відбулися одночасно, знаходяться в причинно-наслідкових відносинах.

Дитина мислить конкретними уявленнями, і це особливо яскраво виступає в химерних, на наш погляд, судженнях про те, що дитина не може безпосередньо побачити, відчути. Конкретність дитячого мислення проявляється у сприйнятті таких моральних категорій, як хороший, поганий, які часто мають у кожної дитини індивідуальне значення. Наприклад, для одного хороший – це той, хто не плаче, хто миє руки і чистить зуби перед сном, для іншого – хто слухається маму [6, с. 4 – 6].

Діти не лише пізнають навколишній світ доступними їм інтелектуальними засобами, а й у своєму сприйнятті змінюють світ так, як їм більше хочеться. Прийняття бажаного за дійсне проявляється буквально в усьому житті дошкільника [3, с. 47 – 49].

Дошкільний вік характеризується тісною емоційною залежністю дитини до батьків, особливо до матері у вигляді потреби в любові та повазі. У цьому віці дитина ще не здатна орієнтуватися в тонкощах міжособистісного спілкування, неспроможна розуміти причини конфліктів між батьками, не може, як належне, висловлювати особисті почуття і переживання.

Якщо розглянути сім'ю очима дитини дошкільного віку, то можна, по-перше, зробити висновок про те, що неблагополучної сім'ї у дітей цього віку не буває. Це означає, що якою б не була сім'я та сімейні відносини, вона не має для дитини, тобто її сприйняття, руйнівного впливу. Звичайно, якщо в сім'ї на дитину не звертають уваги, це призводить до порушень і проблем в її розвитку. Проте дитина, навіть страждаючи від фізичних покарань або від відсутності уваги, все одно не усвідомлює, що його родина має негативні характеристики.

Якщо не можна говорити про неблагополучну сім'ю для дитини дошкільного віку, то цілком реально виділити ті характеристики, які для дітей цього віку сприймаються як обов'язково притаманні родині. У першу чергу це наявність спільного простору. Багато дошкільнят у своїх малюнках сім'ї зображують кімнату, в якій живуть з близькі, улюблені речі тощо. Це загальний простір і є провідним для визначення сім'ї дітьми дошкільного віку. Саме тому вони включають в свою сім'ю тих, кого бачать і сприймають в даному приміщенні. У деяких випадках в сім'ю можуть не увійти якісь реальні члени. Наприклад, мама або тато, які пізно приходять, і яких дитина не дуже ототожнює із загальним приміщенням. У цей час можуть увійти сусіди, друзі, гості, які часто приходять тощо. Іноді між окремими членами сім'ї малюються різні об'єкти, які служать ніби ширмою між ними. Так, досить часто можна побачити малюнок, в якому батько сидить, сховавшись за газетою, або біля телевізора, що відокремлює його від решти родини. Мати частіше малюється біля плити, як би поглинає всю її увагу. У дітей старше 5,5-6 років в малюнках виділяються дві різні схеми малювання індивідів різної статевої приналежності. Наприклад, тулуб чоловіка малюється овальної форми, жінки – трикутної або статевої відмінності виражаються іншими засобами. Якщо дитина малює себе так само, як і інші фігури тієї ж статі, то можна говорити про адекватну статеву ідентифікацію. Аналогічні деталі у презентації двох фігур, наприклад, сина і батька, можна інтерпретувати, як прагнення сина бути схожим на батька, ідентифікацію з ним, хороші емоційні контакти [7, с. 16 – 17].

Дівчатка більше, ніж хлопчики, приділяють увагу малюванню особи, зображують більше деталей. Вони зауважують, що їхні матері багато часу приділяють догляду за обличчям, косметичі і самі поступово засвоюють цінності дорослих жінок. Тому концентрація на малюванні особи може вказувати на хорошу статеву ідентифікацію дівчинки.

У малюнках хлопчиків цей момент може бути пов'язаний із заклопотаністю своєю фізичною красою, прагненням компенсувати свої фізичні вади, формуванням стереотипів жіночої поведінки.

Цікаво, що, незважаючи на увагу дошкільнят до діяльності дорослих, дитина не пов'язує членів своєї сім'ї ніякими відносинами. На їхню думку, важливо щось робити в будинку, тоді ти станеш членом сім'ї. До кінця старшого дошкільного віку у дітей з'являється 2 образи сім'ї – один образ нормативної (ідеальної) сім'ї, а інший образ своєї конкретної сім'ї. При цьому образ ідеальної сім'ї виникає на основі художньої літератури, мультфільмів тощо. У той час як образ реальної родини пов'язаний з відчуттями, які дитина отримує в сім'ї. Образ сім'ї у дітей дошкільного віку –

це симбіоз своїх уявлень про нормальну сім'ю і отриманих з власного досвіду знань і відчуттів про власну родину. При цьому ні в ранньому дошкільному віці, ні в старшому дошкільному віці дитина не використовує образ нормальної сім'ї для оцінки своїх сімейних відносин [10, с. 24 – 25].

Таким чином, з перших днів життя дитини починає формуватися образ сім'ї. Умови, уклад життя в сім'ї, де виховується дитина, закладають фундамент на розвиток очікувань своєї власної майбутньої родини.

Необхідно виховувати у дитини любов до її сім'ї, до рідних і близьких. Всі люди різні, і сім'ї теж бувають великі та маленькі, кожна сім'я унікальна та чудова по-своєму, відносини в родині теж можуть будуватися по-різному. Дуже важливо прийняти, полюбити свою сім'ю, своїх родичів, знати їх, виявляти до них терпіння, турботу та повагу. Увага при цьому акцентується на тому, що дитина може зробити для своїх батьків, бабусь і дідусів, братів і сестер, чим вона може їм допомогти, в яких справах і вчинках виражається її любов, включаючи й емоційну чуйність на стан близьких.

Сім'я – це весь світ для маленької дитини. Тому, організовуючи дослідження щодо формування образу сім'ї у старших дошкільників, ми, в першу чергу, поставили наступні питання: Яким бачить себе дитина в батьківському домі? Якими вона сприймає маму, тата та стосунки між ними? Як краще пізнати свого сина чи дочку, подивитися очима дитини на світ дорослих людей? Для того, щоб відповісти на ці питання ми використали методику «Малюнок сім'ї».

Малюнок сім'ї – одна з найпопулярніших методик, яку використовують психологи в роботі з дітьми, починаючи з молодшого дошкільного віку. Ця методика спрямована на виявлення емоційних проблем і труднощів стосунків у сім'ї. У малюнку діти висловлюють те, що їм важко буває висловити словами. Серед дослідників немає єдиної думки, хто і коли запропонував використовувати малюнок сім'ї в психодіагностичних цілях. Починаючи з 30-х років минулого сторіччя цю методику розробляли й американські, й європейські, і вітчизняні вчені. Розвиток методики відбувався за двома напрямками: зміна інструкції до завдання та розширення діапазону інтерпретованих параметрів малюнка (В. Хьюлс, Л. Корман). Дитину просять або намалювати свою сім'ю (В. Хьюлс), або намалювати всіх членів своєї сім'ї, (методика Кінетичний малюнок сім'ї Р. Бернса) [9, с. 25 – 26]. Використовуючи тест ВРХ, необхідно мати на увазі, що кожен малюнок є творчою діяльністю, не тільки відображає сприйняття сім'ї, а й дозволяє дитині аналізувати, переосмислювати сімейні стосунки. Тому малюнок сім'ї не тільки розкриває сьогодення і минуле, але також спрямований на майбутнє: при малюванні дитина інтерпретує ситуацію, по-своєму вирішує проблему сімейних відносин.

Деякі варіанти методики передбачають бесіду про персонажів після малювання. Іноді завдання дається і дитині, і дорослим. І тоді з'являється можливість порівняти точки зору на сімейні відносини батька, матері та дітей.

Для реалізації завдання виявлення уявлень про свою сім'ю ми провели тест Кінетичний малюнок сім'ї (ВРХ) Р. Бернса, С. Кауфмана.

Тест ВРХ складається з 2 частин: малювання своєї сім'ї та бесіди після малювання. Для виконання тесту дитині дається стандартний аркуш паперу для малювання, олівець і гумка.

У дослідженні брало участь 17 дітей.

Метою експерименту було визначення рівня уявлень дітей старшого дошкільного віку про сім'ю.

Завдання експерименту: а). провести діагностику рівня уявлень образу сім'ї в малюнках старших дошкільників.

Інструкція: намалювати свою сім'ю так, щоб кожен займався якоюсь справою.

На всі запитання необхідно відповідати без будь-яких вказівок, наприклад: можеш малювати як хочеш. Під час малювання необхідно записувати усі спонтанні висловлювання дитини, відзначати його міміку, жести, а також фіксувати послідовність малювання.

Після того, як малюнок був закінчений, з дитиною проводилася індивідуальна бесіда за наступною схемою: Хто намальований на малюнку? Де це відбувається? Що робить кожен член сім'ї? Чи весело або нудно членам сім'ї? Чому?

Окрім питань дитині пропонувалося вирішити декілька ситуацій для виявлення позитивних і негативних стосунків у сім'ї: Уяви собі, що ти маєш два квитки в цирк. Кого б ти покликав піти з собою? Уяви, що вся твоя сім'я йде в гості, але один з вас захворів і повинен залишитися вдома.

Хто він? Ти будеш з конструктора будинок, і в тебе погано виходить. Кого ти покличеш на допомогу? Уяви собі, що ти потрапив на безлюдний острів? З ким би ти хотів там жити? Ти отримав у подарунок цікаве лото. Вся родина сіла грати, але вас на одну людину більше, ніж треба. Хто не буде грати? [8, с. 33 – 34]

Аналіз структури малюнка: 1) Порівняння складу намальованої сім'ї з реальною: а) якщо сім'я намальована в повному складі – це ознака емоційного благополуччя сім'ї; б) якщо на малюнку зображений не повний склад сім'ї, це може означати незадоволення сімейною ситуацією, наявність емоційних контактів у сім'ї і навіть агресію; в) випадок, коли на малюнку взагалі немає людей або коли зображуються люди не пов'язані з сім'єю може свідчити про певні травматичні переживання з приводу сім'ї; про почуття непотрібності, покинутості (наприклад, діти з інтернату); про аутизм; про високий рівень тривожності, пов'язаний з почуттям небезпеки; а також, відсутність контакту між психологом і дитиною.

2) Випадки зменшення складу сім'ї на малюнку можна пояснити тим, що дитина не малювала тих, хто для нього найменше емоційно привабливий або тих, з ким у нього існують конфлікти в сім'ї. На питання, чому вона їх не намалювала, дитина дає відповідь захисного характеру: «не вистачило місця», «боюся, це погано вийде» та ін. Замість них дитина іноді малює тварин або птахів.

3) Якщо дитина не малює себе або малює тільки себе, це означає відсутність почуття спільності з сім'єю. Варіант, коли дитина малює тільки себе пояснюється додатково в залежності від того, як вона це робить: якщо вона прикрашає образ на малюнку великою кількістю деталей, аксесуарів, квітів тощо, а також робить зображення дуже великим, то це може свідчити про наявність егоцентричності і, можливо, істероїдних рис характеру; якщо величина малюнка маленька, то це ознака почуття непотрібності, покинутості, іноді – аутичних тенденцій; варіант, коли дитина на малюнку збільшує склад сім'ї може пояснюватися наявністю таких тенденцій, як: незадоволені психологічні потреби в кооперативних рівноправних зв'язках, тобто бажання мати для спілкування дитини того ж віку (брат, сестра); потреба бути в товаристві інших людей; бажання зайняти батьківську позицію по відношенню до інших дітей (тобто на малюнку зображена дитина або яка-небудь тварина, пташка тощо); потреба в людині, здатній задовольнити прагнення до близького емоційного контакту; крім того, іноді це може бути пов'язано з символічним руйнуванням цілісності сім'ї, помста батькам внаслідок відчуття самотності, непотрібності [4].

Розташування членів сім'ї, особливості їх взаємодії. 1. Сім'я намальована в повному складі, зі з'єднаними між собою руками, або сім'я зайнята однією справою – все це ознака згуртованості, емоційного благополуччя сім'ї, включеності дитини у цю ситуацію. 2. На низький рівень емоційних зв'язків у родині можуть вказувати такі ознаки як: роз'єднаність членів сім'ї на малюнку; велика відстань між ними; розміщення між ними різних предметів або стіни, наприклад, батько – газета, мати – плита або прасувальна дошка. Особливо неприємні персонажі розміщуються в рамку або малюються віддалено від інших. Якщо дитина намалювала себе в стороні від інших, це свідчить про почуття відчуженості. 3. Якщо члени сім'ї залучені в яку-небудь змагальну гру, наприклад, гру в м'яч – це означає, що дитина визнає існування зв'язку, взаємного інтересу між ними, а також наявності суперництва за вплив у сім'ї.

У системі кількісної оцінки ВРХ враховуються формальні та змістовні аспекти малюнка. Формальними особливостями малюнка вважається якість ліній малюнка, положення об'єктів на малюнку на папері, стирання малюнка або його окремих частин, затушовування окремих частин малюнка. Змістовними характеристиками малюнка є зображуваність діяльності членів сім'ї, представлених на малюнку, їх взаємодію та розташування, а також ставлення речей і людей на малюнку.

Аналіз малюнка групи включає в себе послідовність малювання, просторове розташування, склад, особливості фігур, використання кольору.

Характеристика рівнів уявлень у дітей старшого дошкільного віку образу сім'ї. Низький рівень уявлень у тих дітей, які завдання не виконали, тобто намалювали малюнки на абстрактні теми. Це означає, що вони не розуміють значення слова сім'я і їхні уподобання з родиною не пов'язані. Недостатній інтерес до почуттів, діяльності членів сім'ї.

Середній рівень уявлень у тих дітей, на чіх малюнках присутні не всі члени сім'ї, а це означає, що дитина завдання виконала не повністю. Дитина малює себе сумною, далеко від батьків, наявність штригування деталей, відсутність деяких частин тіла.

Якщо дитина зобразила свою сім'ю у повному складі, тобто намалювала всіх членів сім'ї, у неї високий рівень, оскільки вона зрозуміла завдання намалювати свою сім'ю, а також можна зробити висновок, що вона усвідомлює з кого складається її сім'я. Виявляє інтерес до почуттів, діяльності членів сім'ї.

Заключний етап. На основі малюнквого тесту ми визначили рівень уявлень образу сім'ї старшими дошкільниками. Дітям дуже сподобалося малювати. Дехто з дітей не дуже хотіли малювати, говорили, що не вміють. Хлопці активно включалися в бесіду, яка проходила після малювання. Розповідали: «Хто де намальований?», «Де відбуваються події?», «Чим члени сім'ї займаються?». В основному всі діти уявляють сім'ю, малюють і називають членів сім'ї. Тест проводився один раз, може дошкільник в цей час був злий на тата чи маму і не намалював. Не можна робити висновки за однією методикою, що у дитини є якісь проблеми в сім'ї, оскільки діти живуть щохвилини переживаннями.

Дуже часто емоційні стосунки з кимось із близьких (недавня сварка, образа) можуть внести свої корективи в малюнок. У цьому випадку малюнок може навіть забути когось. Наприклад, хлопчик не малює батька, який приділяє йому мало уваги і буває грубий. А його відсутність на малюнку пояснює тим, що тато поїхав у відрядження; чи коли дівчинка не намалювала свою молодшу сестричку, пояснивши її відсутність тим, що малятко спить в іншій кімнаті. Дівчинка не може примиритися з тим, що мама через сестру не приділяє їй стільки ж уваги, як раніше. Сміливіше включайте старшого у свої турботи про малюка, нехай він переконається, що ваша любов не розділилася, а посилилася. Мають місце і зворотні ситуації, коли дитина зображує на малюнку реально не існуючих членів сім'ї. Одна дівчинка дуже здивувала своїх батьків, коли намалювала поруч із собою малюка. Подібні корективи до складу сім'ї вносять діти, незадоволені своїм емоційним станом. Їм потрібно більше доброзичливої уваги від дорослих та ігор на рівних, а краще – розваг в компанії однолітків [4].

Результати дослідження образу сім'ї в малюнках дітей старшого дошкільного віку показали, що з 17 дошкільнят до високого рівня уявлень образу сім'ї можна віднести 6 дітей, що становить 27%. До середнього рівня – 10 дітей, що становить 67%. До низького рівня – 1 дитина, що становить 6%.

Для батьків ми розробили рекомендації щодо покращення спілкування з дітьми. Вони спрямовані на краще розуміння своєї дитини, її індивідуальності, її особливостей та вміння з нею спілкуватися.

У першу чергу, ми радимо звернути увагу на розвиток вміння спілкуватися з дітьми. На нашу думку, вміння спілкуватися з дітьми полягає у зміні поведінки дорослого та його ставлення до дитини; зміні психологічного мікроклімату в родині; організації режиму дня та місця для занять; спеціальній поведінковій програмі. Розглянемо детальніше наведені вище вміння.

Зміна поведінки дорослого та його ставлення до дитини: будуйте взаємини з дитиною на взаєморозумінні та довірі; контролюйте поведінку дитини, не нав'язуючи їй жорстких правил; уникайте, з одного боку, надмірної м'якості, а з іншого – завищених вимог до дитини; не давайте дитині категоричних вказівок, уникайте слів «немає» і «не можна»; будьте терпимі та уважні до своєї дитини.

Зміна психологічного мікроклімату в родині: приділяйте дитині достатньо уваги; проводьте дозвілля всією сім'єю; не допускайте сварок в присутності дитини.

Організація режиму дня та місця для занять: встановіть постійний розпорядок дня для дитини та всіх членів сім'ї; знизуйте вплив відволікаючих чинників під час виконання дитиною завдання.

Спеціальна поведінкова програма: не вдаватися до фізичного покарання. Якщо є необхідність удатися до покарання, то доцільно використовувати сидіння в певному місці після здійснення вчинку; частіше хваліть дитини; поступово розширюйте обов'язки, попередньо обговоривши їх з дитиною; не дозволяйте відкладати виконання завдання на інший час; не давайте дитині доручень, що не відповідають її рівню розвитку, віку та здібностям; допомагайте дитині приступити до виконання завдання, оскільки це найважчий етап.

Батькам необхідно знати, що потрібно дати зрозуміти дитині, що вони її приймають такою, якою вона є. Батьки повинні намагатися вживати такі вирази: «Ти чудова дитина», «Ми любимо, розуміємо, поважаємо тебе», «Ми підтримуємо тебе», «Ти молодець», «У тебе все вийде», «Яке щастя, що ти у нас є» тощо.

Необхідно пам'ятати, що кожне слово, міміка, жести, інтонація, гучність голосу несуть дитині повідомлення про її важливість та значущість. Потрібно впливати на підвищення самооцінки дитини наступними фразами: «Я радію твоїм успіхам», «Я вірю в тебе», «Ти дуже багато чого можеш» тощо.

Коли у родині з'являється друга дитина, може виникнути проблема «дитячих ревнощів». Через період дитячих ревнощів проходять практично всі сім'ї. Батькам необхідно заздалегідь підготувати старшу дитину до появи у неї брата або сестри, а після народження малюка всіляко заохочувати до будь-якої допомоги з її боку по господарству або в догляді за молодшою дитиною. Батьки повинні докласти всіх зусиль, щоб старша дитина не відчувала себе обділеною увагою дорослих, щоб вона постійно відчувала батьківську любов, турботу, ласку, підтримку, повагу тощо.

Варто пам'ятати, що у житті кожної дитини величезне місце займають ігри та іграшки. Гра допомагає їй пізнавати навколишній світ, вчить спілкуванню, розвиває мову, рухи, почуття кольору й форми. Дітям необхідні спільні ігри з дорослими. Дошкільники дуже люблять грати з бабусями й дідусями. Це відбувається не тільки тому, що вони не такі суворі, як мама й тато, але й тому, що люди старшого віку звичайно самі одержують велике задоволення від ігор з дітьми, що створює загальний ігровий настрій і сприяє кращому взаєморозумінню. Граючи з дитиною, батьки краще розуміють її, встановлюють близькі, довірливі стосунки, найчастіше легше долають конфлікти й напруженість. Батьки повинні знати, що гра не виникає сама по собі, необхідно навчати її, керувати її розвитком, що вимагає від дорослого певного такту. Завдання дорослого – викликати в маляти інтерес до гри. Батьки повинні бути рівноправними учасниками гри, показувати різні способи ігрових дій, вони можуть увімкнутися у вже почату дитиною гру, спонукаючи її придумувати нові сюжетні ходи. Не можна перетворювати керівництво грою в нав'язування готових сцен та у директивні вказівки. У дитини повинна бути свобода вибору, – чим зайнятися, у що пограти. Батькам не потрібно нав'язувати ті заняття, які вони обрали самі. Необхідно поважати вибір своєї дитини, не дратуватися й не докоряти її за те, що вона грає «не так, як всі», адже кожна дитина індивідуальність і бачить світ по-своєму. Завдання батьків – стати активним учасником цього процесу, а також бути ключовою фігурою у дитячій грі [5].

Виявляти своє ставлення до поведінки дитини потрібно без зайвих пояснень і моралей. Потрібно обирати правильне, своєчасне звернення до дитини, наприклад: Єгор, Єгорчик, син, синку; сконцентруйте на ньому всю увагу. Давайте йому час для висловлювання, не квапте його та не підкреслюйте своїм зовнішнім виглядом, що це вже вам нецікаво.

Необхідно проявляти повну зацікавленість до дитини в процесі спілкування. Підкріплювати це кивком, вигуками. Слухати її уважно, не відволікатися.

Найголовнішою порадою, на наш погляд є те, що потрібно просто любити свою дитину, щодня показуючи їй наскільки вона важлива для вас, для всієї сім'ї. Цим самим ви зростите не просто достойного громадянина держави, а чудову людину, справжню та неповторну індивідуальність; і, в майбутньому, ваша дитина це саме зробить вже у своїй сім'ї.

Висновки. Дошкільний вік характеризується тісною емоційною залежністю дитини до батьків, особливо до матері у вигляді потреби в любові та повазі. У цьому віці дитина ще не здатна орієнтуватися в тонкощах міжособистісного спілкування, неспроможна розуміти причини конфліктів між батьками, не може як належне висловлювати особисті почуття і переживання.

Образ сім'ї у дітей дошкільного віку – це симбіоз своїх уявлень про нормативну сім'ю і отриманих з власного досвіду знань і відчуттів про власну родину. При цьому ні в ранньому дошкільному віці, ні в старшому дошкільному віці дитина не використовує образ нормативної сім'ї для оцінки своїх сімейних відносин. Таким чином, з перших днів життя дитини починає формуватися образ сім'ї. Умови, устрій життя в сім'ї, де виховується дитина, закладають фундамент на розвиток очікувань своєї власної майбутньої родини. Розроблені рекомендації для батьків допоможуть у формуванні уявлень про сім'ю у дітей.

Список використаної літератури та джерел

1. Бондарчук О.І. Сім'я як осередок соціалізації дитини. Проблеми соціальної захищеності дітей в ринкових умовах / О.І.Бондарчук. – К.: АЛД, 2008. – 95 с.
2. Григорчук Т. Веселкове дитинство. Технології виховної роботи з молодшими школярами. / Навчально-методичний посібник / Т. Григорчук, В. Іова, Л. Красномоєць. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2001. – 116 с.

3. Кононенко Н. Сім'я як осередок формування культури поведінки / Н. Кононенко // Рідна школа. – 2005. – №7. – С. 32-34.
4. Народна мудрість: функції сім'ї – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://about-ukraine.com/index.php?text=64>
5. Павленко Л. Сучасні цінності сімейного виховання – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp181/25Pavlenko_L.pdf
6. Поніманська Т. І. Дитина і соціум / Т. І. Поніманська // Дошкільне виховання. – 2004. – № 8. – С. 4 – 6.
7. Скрипник Н. І. Виховання толерантних взаєностосунків у дітей старшого дошкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Н. І. Скрипник. – Умань, 2011. – 20 с.
8. Скутіна В. Традиції формування гуманних якостей дітей у практиці родинного виховання / В. Скутіна, Т. Ткаченко // Рідна школа. – 2002. – № 7. – С. 33-34.
9. Хільковець В. Вплив батьків на формування характеру дитини або чому яблуко від яблуні недалеко падає / В. Хільковець / Педагогічний вісник. – 2003. – № 2. – С. 25-26.
10. Щербань П. М. Пам'ятай ім'я своє: Заповіді сімейної педагогіки: навч. посіб. / П. М. Щербань. – К.: Вища шк., 2006. – 191 с.

References

1. Bondarchuk, O. (2008). *Family as the center of socialization of the child. Problems of social protection of children in market conditions*. K.: ALD (in Ukr.).
2. Grigorichuk, T. (2005). *Rainbow childhood. Technologies of educational work with junior schoolchildren*. Educational Manual. V. Yov, L. Krasnomovets. - Kamyanets-Podilsky: Abetka (in Ukr.).
3. Kononenko, N. (2005). Family as a center for the formation of a culture of behavior. *Native school*. №7. - P. 32-34 (in Ukr.).
4. National wisdom: family functions. Retrieved from <http://about-ukraine.com/index.php?text=64> (in Ukr.).
5. Pavlenko, L. Modern values of family education. Retrieved from http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp181/25Pavlenko_L.pdf (in Ukr.).
4. Ponimanska, T. (2004). The child and society. *Preschool education*. No. 8. - P. 4 – 6 (in Ukr.).
7. Skrypnyk, N. (2011). Education of tolerant relationships among children of senior preschool age: author's abstract. Degree Candidate pedagogical Sciences: special 13.00.07 “Theory and Methodology of Education” (in Ukr.).
8. Skutina, V. (2002). Traditions of formation of humane qualities of children in the practice of family education. *Native school*. No. 7. - P. 33-34.
5. Khilkovets, V. (2003). Influence of parents on the formation of the nature of the child or why the apple from the apple is not far away. *Pedagogical Bulletin*. No. 2. - P. 25-26 (in Ukr.).
6. Shcherban, P. (2006). *Remember your name: Commandments of family pedagogy*. K.: Higher School (in Ukr.).

Lugina O. The idea formation of a family in children of the senior preeschool age

Introduction. The process of formation and development of the individual begins with the birth of the child. Therefore, the great importance of the family, which is simultaneously an environment for the child, the first educator, serves as a reproduction of the population, the transfer of spiritual wealth, cultural traditions of the people and families. The family in many respects predicts what will become a person in the future. It is the family that laid the foundation for the development of the inclinations, abilities of the child, the formation of its moral qualities, health, etc. It is through the family that the child mediates the norms of human relationships,

assimilates moral relations. The social role of the family is conditioned by the need for physical and spiritual reproduction of the population. Being one of the most important elements of society, largely dependent on processes and trends in it, the family is a relatively autonomous social institution that determines its social stability and security.

Purpose. The purpose of the research is to analyze the peculiarities of perception of the family by children of the senior preschool age; to determine the role of parents in this process.

Methods. In the research theoretical and empirical methods are used.

Results. From the first days of the life child begins to form a family image. The conditions, way of life in the family where the child is raised, lay the foundation for the development of the expectations of their own future family.

The image of the family in preschool children, being a species component of the phenomenon of the image of the world, is characterized by the presence of nuclear and surface levels, which are specified in the categories that are reflected in the form of the child's representations (about the family, its members, their family roles, interests, occupations, traditions, family history, etc.) and in the form of emotional relationships, assessments and motivations for the creation of their own family in the future. Prognosis of the family image is the most important characteristic of the unformed image of the family, the support on which allows the task of raising the future of the family man at the level of pre-school childhood.

Conclusion. It is necessary to raise the child's love for the family and relatives. All people are different, and families are also big and small, each family is unique and wonderful in its own way, family relationships can also be built in different ways. It is very important to love your family, your relatives, know them, show patience, care and respect to them. Attention is paid to the fact that a child can do for his parents, grandparents, brothers and sisters, how can he or she help them, in which affairs and deeds his or her love is expressed, including emotional sensitivity to the condition of relatives.

*Одержано редакцією 02.09.2018
Прийнято до публікації 10.09.2018*